

Archiveren is vooruitzien

**visie van BRAIN en KVAN op de koers en
de inrichting van het archiefwezen**

Introductie

Bewijsstuk, geheugensteun, bron van informatie, lering en vermaak, symbool van het verleden: archieven zijn van onschatbare maatschappelijke waarde. Ze zijn van wezenlijk belang voor bedrijfsvoering en kenniseconomie, onmisbaar om democratische controle te kunnen uitvoeren op bestuursorganen en generatieoverstijgend waardevol als bron voor de kennis van het verleden en als representant van dat verleden zelf.

Wie moet zich waarom en in hoeverre bekommeren om het verzilveren van die waarde? En hoe kunnen de verantwoordelijken en betrokkenen daar in de lopende en komende kabinetsperiode (tot 2015) vorm en inhoud aan geven? Die fundamentele vragen stelden branchevereniging BRAIN en beroepsvereniging KVAN zichzelf in de aanloop naar dit visiedocument.

Beide verenigingen, tezamen sprekend voor een zeer groot deel van de instellingen en professionals op archiefgebied, formuleren in dit visiedocument eensgezind een heldere ambitie en concrete doelstellingen. Zij geven aan wat zij denken dat nodig is om die te verwezenlijken en laten zien wat daarvan het maatschappelijk rendement kan zijn. Daarbij spelen de twee verenigingen ieder een eigenstandige rol.

BRAIN en haar leden zullen zich heel direct moeten inzetten voor en committeren aan de doelstellingen als zodanig. Die liggen immers meer op de weg van de instellingen dan van de individuele beroepsbeoefenaren. De rol van de professionals, verenigd in KVAN, ligt met name in de borging en versteviging van de fundamenten van het werkveld: kennisopbouw, deskundigheidsbevordering, professionele kwaliteit en eensgezindheid.

In dit document geven KVAN en BRAIN hun gezamenlijke visie op achtereenvolgens de maatschappelijke waarde van archieven, de actuele stand der dingen in de archiefsector, de ambitie en doelstellingen tot 2015 en wat er voor nodig is om die te realiseren.

De publicatie van dit document is het eindpunt van een intensief en constructief samenwerkingstraject tussen beide verenigingen. Maar het is ook en vooral het startpunt van een volgende fase. Daarin zullen we onze visie uitdragen en toelichten richting de ministers en de kamercommissies van OCW en BZK, het IPO en de VNG. En samen zullen we de stap zetten van visie naar concretisering en uitvoering.

1. Groot en groeiend: de maatschappelijke waarde van archieven

Actualiteit van het verleden

Nederland heeft behoefte aan kennis over het verleden. Als klein land in het grote verenigde Europa zoekt het tegelijk naar het onderscheidende en het gemeenschappelijke. De Nederlandse samenleving verkent zoekend en tastend waar (culturele) diversiteit overgaat in maatschappelijke verdeeldheid. Daarbij wordt veelvuldig en op alle denkbare niveaus houvast gezocht in (kennis van) de geschiedenis. Honderdduizenden mensen, op zoek naar hun eigen wortels, besteden hun vrije tijd aan stamboomonderzoek. Het Thorbecke-beginsel ten spijt bemoeien kamerleden zich graag en veel met de opzet en de inhoud van het Nationaal Historisch Museum. Archiefinstellingen geven gemeenteambtenaren les in de lokale geschiedenis, zodat zij kunnen werken vanuit een dieper inzicht in hun stad of dorp. In allerlei opzichten is het verleden actueler dan ooit.

In control

Of je als bestuurder of manager *in control* bent, valt of staat met de kwaliteit van je informatievoorziening. Een raadsenquête naar een bouwproject dat op alle mogelijke manieren uit de hand loopt, een strijd om een felbegeerd patent, kamervragen over het zoveelste uitstel van de kilometerheffing of ‘gewoon’ een rekenkameronderzoek of accountantscontrole: op momenten dat het er om gaat, moet je de juiste informatie op tafel kunnen leggen om aan te tonen dat je *in control* bent. Voor de overheid heeft de controleerbaarheid en betrouwbaarheid de extra zware lading van het rechtsstatelijk belang.

De kansen van web 2.0

Terwijl de archiefsector nog zoekt naar antwoorden op de grootscheepse digitalisering is de samenleving al een eind op weg met zogenoemde web 2.0 ontwikkelingen: samenwerking en interactie via webapplicaties voor eindgebruikers. Voor de overheid ligt hier de kans en de uitdaging om de kloof naar de burger te overbruggen en te komen tot constructieve maatschappelijk-bestuurlijke samenwerking.

Ook heeft web 2.0 grote gevolgen voor de manier waarop informatie wordt gebruikt en hergebruikt en voor de hele benadering van archiefvorming en

archiefbeheer. De ultieme democratisering en toe-eigening van het erfgoed lonkt. Nu al zet het Nationaal Archief foto's uit zijn beeldbank op Flickr en kunnen mensen wereldwijd die niet alleen bekijken, maar ook verrijken met relevante informatie die zij er zelf aan toe kunnen voegen.

2. Waar we staan

Herijking van de fundamenteën

De voortschrijdende digitalisering in de hele samenleving heeft op alle facetten van het archiefwezen een grote impact. Het concept van een archief als neerslag van het bestaan en de activiteiten van een instelling is niet langer houdbaar. Informatieobjecten (*records*) leiden naast en door elkaar verschillende levens en kunnen gelijktijdig voor meerdere doeleinden en in verschillende hoedanigheden worden gebruikt. Zo raken de archieven van afzonderlijke archiefvormers onlosmakelijk met elkaar verknoopt.

De digitalisering geeft aan de overbrenging van archieven naar een archiefbewaarplaats een heel andere lading. Voor archieven die louter in digitale vorm bestaan, zal overbrenging vooral een kwestie zijn van het overdragen van verantwoordelijkheid. De fysieke overbrenging wordt minder relevant.

Ook de verschillende functies van archieven schuiven steeds meer in elkaar. In het jargon van de professionals spreken we in dat verband over het *records continuum*. De tijd waarin we lineair dachten in fases van 'lopend' en 'afgesloten' archief is voorbij. Het onderzoek van de commissie Ekkart ten behoeve van de teruggave van in de oorlog geroofde kunst aan de rechthebbenden laat zien dat archieven van vijftig jaar oud nog springlevend zijn. Het feit dat Pim Fortuyn een jaar na zijn dood tot grootste Rotterdammer aller tijden werd verkozen, illustreert dat de geschiedenis het heden op de hielen zit.

Digitalisering en de opmars van internet versterken de roep om (snelle en actieve) openbaarheid van overheidsinformatie. En om de bronnen voor de geschiedenis van morgen veilig te stellen moeten archiefbeherende instellingen en archiefprofessionals meedenken over opzet en beheer van de archieven van vandaag. Archiveren is vooruitzien!

Van passief via actief naar interactief

De kanalen waarlangs en de wijze waarop klanten archiefinstellingen benaderen zijn radicaal veranderd. Studiezaalbezoek neemt in razend tempo af. Ontving het Stadsarchief Amsterdam 10 jaar geleden nog 30.000 bezoekers per jaar op de studiezaal, nu is dat gezakt tot 18.000. Daartegenover staan wel meer dan 600.000 websitebezoekers. Als de stad de meest geraadpleegde bronnen online beschikbaar heeft, verwacht men per jaar een paar duizend studiezaalbezoekers over te houden.

We werken in een tijd waarin informatie die niet online te vinden is, ervaren wordt als niet-bestaand. De maatschappelijke waarde van archieven staat of valt daarom met hun toegankelijkheid via het *world wide web*.

Digitaliseren moet.

Door de drempelverlagende werking van digitalisering is het potentiële archiefpubliek explosief gegroeid. Het maatschappelijk kapitaal dat archieven vertegenwoordigen kan nu echt gaan renderen in termen van participatie en cultureel burgerschap. Om daar de vruchten van te plukken is kennis nodig van de klant, zijn vraag en zijn zoekgedrag. In enkele jaren tijd is de publieksbenadering dan ook radicaal gekanteld van passief naar actief. Web 2.0 brengt ons nog een stap verder, van actief naar interactief.

Digitale duurzaamheid en betrouwbaarheid

De duurzaamheid en de betrouwbaarheid van digitale archieven is cruciaal om de waarde waar te maken die ze in potentie vertegenwoordigen. Zeker als het over digitale archieven gaat, is het borgen van duurzaamheid en betrouwbaarheid een ingewikkelde en kostbare zaak. Letterlijk en figuurlijk is informatie in dit digitale tijdperk vluchtig. Niet voor niets roept de Erfgoedinspectie dat de overheid dementeert. Het geheugen van de digitale overheid vertoont gaten. Wat (nog) niet weg is, is door slecht technisch en/of intellectueel beheer moeilijk of helemaal niet meer leesbaar, vindbaar of interpreteerbaar te maken. Onvermijdelijk volgt daarop “de aantasting van belangrijke fundamenten van de rechtsstaat zoals transparantie, zorgvuldigheid, toegankelijkheid, verantwoording en verantwoordelijkheid”, zoals de Raad voor Openbaar Bestuur en de Raad voor Cultuur het in 2008 eensgezind en somber formuleerden.

Het ontwikkelen van oplossingen voor de duurzaamheid en betrouwbaarheid van digitaal gevormde archieven is dan ook een van de zwaarstwegende opgaven waar het archiefwezen zich voor gesteld ziet. Een e-depot is te beschouwen als een onmisbare basisvoorziening die handen en voeten geeft

aan de meest basale eis die de Archiefwet stelt: het in goede, geordende en toegankelijke staat houden van archieven. Verschillende instellingen, zoals het Nationaal Archief, het Gemeentearchief Rotterdam en andere, zijn daar intensief mee bezig. Maar nog niet overal zijn de kennis en de middelen voorhanden om een dergelijke voorziening tot stand te brengen.

Veelvormige archieven

Archieven zijn een onmisbare bron van wetenschappelijk en kritisch (zelf)onderzoek, essentieel voor de kenniseconomie en voor kwalitatief hoogwaardig bestuur van zowel private als publieke instellingen. Als we het hebben over archieven als maatschappelijk kapitaal gaat het dan ook om meer dan alleen de overheidsarchieven. Het gaat ook om bedrijfsarchieven en om particuliere verzamelingen. Al dat materiaal vertegenwoordigt in al zijn verscheidenheid een maatschappelijke waarde die het belang van de eigenaar en/of archiefvormer overstijgt. Toch krijgt het beheer, het behoud en de toegankelijkheid van particuliere archieven niet altijd en overal voldoende aandacht. Lokaal is er veel oog voor, nationaal begint het voorzichtig te komen.

3. Wat we willen

Archieven als maatschappelijk kapitaal optimaal laten renderen: dat is de ambitie voor de komende jaren. Om een optimaal maatschappelijk rendement van archieven te realiseren, werken KVAN en BRAIN, het liefst zij aan zij met OCW, BZK, IPO en VNG, in deze en de volgende kabinetsperiode aan de volgende doelstellingen:

1. het vergroten van de bekendheid van archieven;
2. het vergroten van de toegankelijkheid van archieven;
3. het borgen van de duurzaamheid en betrouwbaarheid van archieven;
4. het zorgen voor een evenwichtige Archiefcollectie Nederland die de samenleving in al haar facetten documenteert.

3.1. Vergroten van bekendheid van archieven

Wat een archief is

Iemand die weet wat een archief is en wat de waarde ervan kan zijn, zal er sneller naar op zoek gaan. Dat een archief originele documenten bewaart en dat die authenticiteit en uniciteit een grote toegevoegde waarde vertegenwoordigen, is een belangrijk gegeven dat (te) veel mensen ontgaat.

Wie krijgt er geen koude rillingen bij de aanblik van een briefkaart met een laatste groet uit Westerbork of bij de vondst van een boedelbeschrijving uit de 18e eeuw waarop het erfstuk staat vermeld dat zijn eigen huis vandaag de dag nog siert?

De collecties van de Nederlandse archiefinstellingen zijn van een ongelofelijke rijkdom en diversiteit. Wat er zoal in zit, wat je daarmee kunt, dat je ze kosteloos kunt raadplegen, dat ze van dag tot dag aangevuld worden met nieuw materiaal, hoe makkelijk het is om online van alles op en uit te zoeken, hoe het voelt om in een studiezaal een origineel stuk in je handen te houden: het is een boodschap die we niet hard genoeg van de daken kunnen schreeuwen.

BRAIN investeert in een collectieve promotiecampagne voor de Nederlandse archiefinstellingen en hun collecties.

Welke waarde het heeft

Ook archiefvormers moeten doordrongen zijn van de informatieve, juridische en soms culturele waarde van de informatie die zij werkende weg produceren. Informatiemanagement en kennismanagement gaan hand in hand en kunnen voorkomen dat wielen twee keer worden uitgevonden. Goede contractdossiers zijn bij schadeclaims goud waard. Een betrouwbaar en veilig elektronisch kinddossier kan levens redden en bijdragen aan adequate hulpverlening aan gezinnen in de knel.

Door de introductie van digitaal werken en digitaal archiveren neemt het belang van een goed 'archiefbewustzijn' alleen maar toe. Steeds meer komt het opslaan en beschrijven van informatieobjecten neer op de medewerkers die ze produceren; de informatiewerker komt daar steeds minder aan te pas. De 'gewone' medewerker zal, net als zijn manager, doordrongen moeten zijn

van het belang van archieven voor bedrijfsvoering, kennismanagement en verantwoording. Anders is digitaal werken een risicovolle onderneming.

Waar het gaat om het bewust maken van de archiefvormers kennen de verenigingen hun beperkingen. Hun leden doen uit de aard en inhoud van hun werk en hun positie voortdurend aan voorlichting en bewustwording. Bestuurlijke ondersteuning is nodig om de effectiviteit van hun inspanningen te vergroten. In integriteitstrainingen, in inwerkprogramma's, bij eedafleggingen en in functionerings- en beoordelingsgesprekken zou de omgang met informatie een punt van aandacht moeten zijn.

De minister van BZK is in zijn driedubbele rol van rijkswerkgever, coördinerend bewindspersoon voor overheidsinformatie en coördinerend bewindspersoon voor overheidsperoneelszaken bij uitstek degene die daartoe het initiatief moet nemen.

Dat het een interessant werkveld is

Meer bekendheid van en begrip voor wat archieven zijn en wat ze interessant en belangrijk maakt is ook van belang voor de ontwikkeling van de professie. Het archiefveld is vanouds niet een sector die veel jonge mensen trekt. De branche heeft te maken met een sterke mate van vergrijzing van het personeelsbestand. De komende jaren zal de uitstroom door pensionering groot zijn. De sector heeft daarom jonge professionals nodig. De instroom bij de opleidingen archivistiek, informatiemanagement en -dienstverlening is momenteel bevredigend. De afgestudeerden vinden echter nog in onvoldoende mate de weg naar een baan in de archiefbranche. Ook met het oog daarop is het van belang de uitdagingen en perspectieven die het vak en het werkveld te bieden hebben goed over het voetlicht te brengen.

KVAN en BRAIN hebben er alle belang bij dat de archiefsector genoeg, bevoegen en deskundige mensen trekt. Zij zetten zich dan ook op alle mogelijke manieren in voor de promotie van het vak van archivaris/recordmanager en van de archiefinstelling als uitdagende en dynamische werkplek.

3.2. Vergroten van toegankelijkheid

Openbaarheid

De moderne burger is verwend als het op informatievoorziening en dienstverlening aankomt. Vanachter zijn pc heeft hij toegang tot eindeloos veel informatie en tot allerhande diensten, 24 uur per dag, 7 dagen per week. Vanuit dat referentiekader stelt hij ook hoge eisen aan de overheid. Bovendien ontwikkelt de relatie tussen overheid en burger zich in toenemende mate tot een interactieve. De passieve openbaarheid die bij de overheid regel is, is dan ook eigenlijk niet meer van deze tijd. ‘Openbaar tenzij...’ wordt voor steeds meer overheidsorganisaties het motto voor de omgang met overheidsinformatie. Het openbaarheidsregime van de wob wordt in die zin een soort minimumnorm. Belangrijk blijft dat de raadpleging van overheidsinformatie kosteloos blijft, zowel onder de wob als onder de Archiefwet.

Het culturele belang van archieven is een aspect van het openbaarheidsbelang. Het is allang niet meer zo dat de archiefbranche de enige hoeder van het openbaarheidsbelang is. Ook de moderne overheidsorganisatie moet staan voor (actieve) openbaarheid.

Archiefinstellingen en archiefvormers staan aan dezelfde kant en werken voor dezelfde publieke belangen. Daarom vinden BRAIN en KVAN het wenselijk dat de verantwoordelijkheid voor archiefzorg in het hele records continuüm uiteindelijk in handen komt van één minister.

Ook zijn zij voorstander van een verdere verkorting van de overbrengings-termijn en daarmee van eerdere openbaarmaking van overheidsarchieven. Achterstanden in overbrenging, zoals die sinds jaar en dag bij veel overheidsorganen en vooral bij het rijk in grote omvang bestaan, mogen de burger niet hinderen in diens recht op openbaarheid van overheidsinformatie. Die bestanden die volgens de Archiefwet al overgebracht hadden moeten worden maar het nog niet zijn, moeten openbaar toegankelijk zijn als waren zij al in beheer bij een openbare archiefbewaarplaats.

Uitwisselbaarheid

Niet alleen de burgers, ook de overheidsorganisaties onderling zijn gebaat bij uitwisseling van informatie. ‘Eenmalige vastlegging, meervoudig gebruik’ is een streven dat moet bijdragen aan een kleinere, slagvaardige en betrouwbare

overheid. Om hetzelfde informatieobject goed en veilig meerdere keren te kunnen gebruiken dwars door organisatiegrenzen heen, moeten allerhande voorzieningen worden getroffen. Systemen moeten met elkaar kunnen ‘praten’, betekenis en status van informatieobjecten moeten ondubbelzinnig duidelijk zijn en vooral: gegevens moeten vindbaar zijn. Toegankelijkheid is dus al bij de vorming van archieven topprioriteit.

In het programma Informatie op Orde werken de eerstverantwoordelijke ministers van OCW en BZK samen met alle andere ministeries aan duurzaam toegankelijke en betrouwbare overheidsinformatie. De benadering is realistisch, pragmatisch en organisch. Het programma biedt handreikingen en instrumenten voor verbetering van de informatiehuishouding. Het stoelt geheel op kennisdeling en samenwerking. Zo ontstaat er langzaam maar zeker een gedeeld besef van datgene wat nodig is om de zaak echt op orde te krijgen: overeenstemming over te gebruiken metadata, opslagvoorzieningen die duurzaamheid en uitwisselbaarheid borgen, harmonisatie en zo mogelijk standaardisatie van de manier waarop we onze informatiehuishoudingen inrichten en beheren.

De decentrale overheden hebben van meet af aan betreurd dat Informatie op Orde beperkt is tot het rijk. Het is wenselijk om daar snel iets aan te doen. Bijeenkomsten van IPO en VNG hebben al aangetoond dat er animo is voor Provincie op Orde en Gemeente op Orde. Dat momentum moet worden benut.

Selectie

In het papieren tijdperk heeft de overheid zich niet altijd en overal van zijn sterkste kant laten zien als het om toegankelijkheid gaat. De grote achterstanden in overbrenging bij het rijk zijn een regelrechte aanslag op het in de Archiefwet 1995 vastgelegde recht op openbaarheid van overheidsarchieven ouder dan 20 jaar. Voor goede toegankelijkheid is dan ook tijdige selectie en vernietiging essentieel.

Op dat vlak is de afgelopen jaren een schijnbare belangentegenstelling gegroeid tussen de archiefbranche en de archiefvormers. Selectie en de zorgvuldigheidseisen die daaraan werden gesteld leken steeds meer ten dienste te staan van de archiefinstellingen. De archiefvormers op hun beurt voelden er weinig voor om al te veel energie te steken in de selectie omwille van het culturele belang, dat niet primair het hunne is.

In dit digitale tijdperk is deze schijntegenstelling nog onzinniger en

schadelijker dan voorheen. In een digitale setting valt het onderscheid tussen tijdelijk en eeuwig bewaren in praktische zin weg. Digitale informatie is vluchtig. Anders dan in het papieren tijdperk is het niet zo dat archief dat niet wordt vernietigd dus wordt bewaard. Teloorgang van gegevens is, als het om digitaal gevormde archieven gaat, de natuurlijke loop der dingen. Het is nu de wil om te bewaren die ingrijpen vergt. Elke paar jaar moet er een migratie- of conversieslag gemaakt worden om gegevens te behouden. Op die momenten moet duidelijk zijn wat mee moet en wat niet. Selectie van *digital born* archieven kan niet anders dan aan de bron gebeuren, bij het inrichten van processen en het ontstaan van procesgebonden neerslag. Daar moeten archiefinstellingen en archiefvormers dan ook eendrachtig samenwerken. Eenduidige bestuurlijke aansturing, zoals hierboven al bepleit, kan daarbij helpen.

Een mogelijke aanpak van selectie aan de bron is ontwikkeld door de commissie Jeurgens in het rapport Gewaardeerd Verleden. De methodiek die zij schetst, wordt momenteel verder uitgewerkt door het Nationaal Archief.

Het is cruciaal dat het Nationaal Archief ook de archiefvormers, de andere overheidslagen en op termijn de particuliere sector betreft bij en mede-eigenaar maakt van de nieuwe selectieaanpak.

Naar één Archiefcollectie Nederland

Een archief wordt pas echt erfgoed als er mensen zijn die zich erfgenaam voelen. Archieven krijgen met andere woorden pas betekenis als ze worden gezien en benut. Maximalisering en optimalisering van het publieksbereik, hét speerpunt van het archiefbeleid in de laatste tien jaar, blijft dan ook onverminderd belangrijk.

Aan de toegankelijkheid van de te bewaren archieven wordt hard gewerkt: dat is een van de kerntaken van archiefbeherende instellingen en die wordt serieus opgepakt.

We zouden dan ook niet zozeer willen beweren dat er op dit punt meer moet gebeuren, maar wel dat het anders moet. Omwille van doelmatig omgaan met schaarse middelen (niet alleen geld, maar ook en vooral kennis!) en om ons publiek zo goed mogelijk te bedienen, moeten we veel meer samenwerken. Niet voor niets spreken we in dit stuk over de Archiefcollectie Nederland: het geheel van alle voor het publiek toegankelijke archiefcollecties - in welke verschijningsvorm dan ook - die Nederland rijk is. De archiefonderzoeker heeft geen boodschap aan de soms ondoordringelijke redenen waarom

een bestand bij instelling X berust en niet bij Y. Onze onderlinge werkverdeling is niet zijn zorg. Hij is op zoek naar informatie en naar bronnen, niet naar instellingen. Zo moeten we hem dan ook bedienen.

De Archiefcollectie Nederland zou idealiter drempelloos en integraal via internet benaderd en doorzocht moeten kunnen worden. Natuurlijk is en blijft dat fictie. Die collectie is simpelweg te groot. Alles digitaliseren is onmogelijk en bovendien bedrijfseconomisch gezien onzinnig, want niet lonend.

Amsterdam heeft het al berekend: het via het web toegankelijk maken van de meest geraadpleegde bronnen betekent dat zo'n 80% van de publieksvraag voortaan digitaal kan worden beantwoord. Op die manier kunnen we ons publiek op zijn wenken bedienen, 24 uur per dag, 7 dagen per week, 365 dagen per jaar. We boren daarmee bovendien nieuw publiek aan: de google-generatie, mensen die verminderd mobiel zijn, onderzoekers en geïnteresseerden uit het buitenland. Maar het mooiste is, dat we een vliegwieleffect in werking zetten. De fysieke dienstverlening is arbeidsintensief en kostbaar in beslag van ruimte en middelen. Als we die vorm van dienstverlening afbouwen zonder het publiek te schaden, spelen we geld, mensen en meters vrij voor nieuwe digitaliseringsprojecten, voor het verbeteren van de toegankelijkheid, voor educatie, voor actieve en afgewogen acquisitie.

BRAIN stimuleert en ondersteunt instellingen om uiterlijk in 2015 alle toegangen en die bronnen die voorzien in het overgrote deel van de publieksvraag online te zetten.

Ook beijvert zij zich voor verbetering van de vindbaarheid van archiefbronnen door aansluiting van alle archiefbeherende instellingen bij generieke zoek-en-vind-oplossingen in 2015.

3.3. Borgen van duurzaamheid en betrouwbaarheid

Digitalisering is de motor achter de vele veranderingen die de archiefbranche de laatste jaren heeft doorgemaakt. Digitalisering van bestaande bronnen vult het magazijn achter de mooie etalages die we op internet hebben ingericht. Digitalisering van de informatiehuishouding biedt ongekende mogelijkheden voor kennisdeling, samenwerking, informatieverrijking en transparantie. Tegelijkertijd stelt het de samenleving voor grote problemen. Gebrek aan

digitale duurzaamheid veroorzaakt ‘dementie’. Het betekent een aanzienlijke economische schadepost en ondermijnt de Nederlandse ambities ten aanzien van de kenniseconomie. Voor de overheid heeft het nog grotere gevolgen. Een overheid die aan geheugenverlies lijdt, kan geen betrouwbare overheid zijn. Een overheid die zich niet kan verantwoorden, schaadt het democratische bestel.

Hoewel de bewustwording op dit gebied groeit, krijgt de problematiek van de digitale duurzaamheid noch bij de overheid noch in het bedrijfsleven voldoende aandacht en prioriteit. Het is vooral de archiefbranche, die het langetermijnbelang van archieven als *core-business* heeft, die dit probleem het zwaarst voelt wegen en die veel zal moeten investeren in de oplossing ervan.

Het beschikbaar komen van e-depotvoorzieningen is daarbij cruciaal. Op dat gebied zijn verschillende parallelle ontwikkeltrajecten gaande. Het is belangrijk dat die culminereren in generieke oplossingen waar het hele werkveld gebruik van kan maken. Het gaat er daarnaast om kennis te blijven vergaren en delen over wat een e-depot is en waar het minimaal aan moet voldoen.

KVAN bewaakt en bevordert de professionaliteit van de beroepsbeoefenaren op dit punt zeer actief en alert. Zij geeft input aan vakopleidingen en zorgt zo nodig zelf voor na- en bijscholing op dit gebied. BRAIN en KVAN maken zich samen sterk voor het vertalen van die kennis in een landelijke standaard voor e-depotvoorzieningen. Steun en commitment van Rijk, IPO en VNG zijn daarbij onontbeerlijk.

Een volgende stap is het realiseren van voldoende e-depotcapaciteit voor de hele overheid. Haast is echt geboden: wat vandaag niet goed wordt opgeslagen, kan morgen weg zijn.

Borging van duurzaamheid en betrouwbaarheid is niet alleen te realiseren door te werken aan kennisontwikkeling, door hulpmiddelen aan te reiken en regels te stellen. Het hangt eerst en vooral af van het bewustzijn en de aandacht van bestuur en management. De signalerende werking van toezicht draagt daaraan bij. Daarom achten BRAIN en KVAN toezicht op de archiefvorming nog steeds onmisbaar op alle overheidslagen.

3.4. Een evenwichtige Archiefcollectie Nederland

De problematiek van de achterstanden in overbrenging, die vooral bij het rijk bijna onoverkomelijk lijkt, heeft ons te lang het zicht ontnomen op wat er nog meer nodig is voor een evenwichtige Archiefcollectie Nederland: de zorg voor particuliere archieven.

Iedere instelling voert op dat punt een eigen beleid. Daarbij wordt de speelruimte, of het nu gaat om archiefbeherende instellingen of om particuliere archiefvormers zelf, geheel bepaald door de verantwoordelijke bestuurders. Zien zij het belang niet en/of hebben zij de middelen niet, dan is de zorg voor particuliere archieven minimaal.

In Nederland ontbreekt regelgeving die recht doet aan de waarde van particuliere archieven voor de samenleving. Anders dan in veel van de ons omringende landen en in afwijking van Europese regels op dit gebied, is er zelfs geen sprake van uitvoerbepalingen voor waardevolle archivalia. Ook zijn er nauwelijks voorzieningen voor wat bedreigd wordt door verval of vernietiging.

Daarmee is niet gezegd dat er totaal geen aandacht is voor particuliere archieven. Er zijn bedrijven en andere particuliere instellingen, al zijn het er te weinig, die expliciet aandacht besteden aan de zorg voor hun (historische) archieven. Veel archiefinstellingen voeren een afgewogen acquisitiebeleid uit hoefde waarvan zij particuliere archieven opnemen, hoewel elke instelling die dat niet doet er een teveel is.

Maar teveel hangt af van toeval en *goodwill*. Er zal meer lijn moeten komen in het collectie- en acquisitiebeleid van het Nederlandse archiefwezen. Daar ligt een opdracht aan de branche zelf.

BRAIN streeft naar overeenstemming in de branche over gezamenlijke uitgangspunten en afspraken die de opbouw van een evenwichtige Archiefcollectie Nederland bevorderen.

Steun van de overheid voor het behoud van particuliere archieven is onontbeerlijk. Een minimale bescherming, zoals beoogd in EEG-verordening 3911/92, is wenselijk. In het verlengde van de nieuwe selectiemethode die het Nationaal Archief momenteel ontwikkelt, ligt ook aanwijzing van bewarenswaardige particuliere bestanden voor de hand. Om aangewezen bestanden te behoeden voor verval en vernietiging, zou de minister van OCW de nodige voorzieningen moeten treffen.

4. Wat er voor nodig is

We hebben in het voorgaande al heel wat concrete opdrachten voor onszelf en vragen aan de overheid neergelegd. Hieronder geven we de basale randvoorwaarden weer die nodig zijn om deze visie te kunnen verwezenlijken.

Professionele eensgezindheid en institutionele samenwerking

Eensgezindheid over doel, richting en route is van groot belang om daar te komen waar we als KVAN en BRAIN willen zijn. Daarvoor is nauwe verbondenheid tussen professionals, tussen instellingen en tussen instellingen en professionals onderling nodig. De koers van de instellingen is niet alleen een zaak van de instellingen zelf. Het zijn hun bestuurders die aan het roer zitten en die maken hun eigen afwegingen en keuzes. Daarom weegt de professionele eensgezindheid des te zwaarder, over de hele linie van recordsmanagement tot erfgoedbeheer. Binnen de bandbreedte van de institutionele divergentie moet er sprake zijn van optimale professionele convergentie. BRAIN en vooral KVAN zien dat voor zichzelf als een belangrijke opdracht.

Dat geldt niet alleen binnenslands, maar ook internationaal. Het Nederlandse archiefwezen heeft van oudsher vele en vruchtbare internationale samenwerkingsrelaties. Het belang daarvan neemt toe nu, zeker onder invloed van web 2.0, archiefvorming een steeds diffuser proces wordt dat alle grenzen overstijgt. Niet alleen de complexiteit van het proces van archiefvorming, maar ook die van de archivistische en technische vraagstukken die daaruit voortvloeien, nopen instellingen en professionals wereldwijd tot samenwerking.

In dat verband is de totstandkoming van de *Universal Declaration on Archives* een belangrijke mijlpaal. Deze beginselverklaring over de waarde van archieven en de vereisten voor adequate archiefzorg wordt eind 2009 door the International Council on Archives vastgesteld. KVAN en BRAIN zullen deze verklaring omarmen en uitdragen.

Interbestuurlijk commitment

Ook de overheid kan en moet, als belanghebbende en verantwoordelijke partij, samenwerking bevorderen of zelfs afdwingen. In het bibliotheekwezen, dat net als de archiefsector in sterke mate is gedecentraliseerd, helpt een vitaal interbestuurlijk convenant (Rijk, IPO, VNG) om alle overheden op een lijn

te krijgen ten aanzien van de ambities, de strategie en consequenties daarvan. Een dergelijk convenant is ook voor onze sector wenselijk. De inzet van convenantsgelden zou het beleid met financiële middelen moeten ondersteunen en stimuleren. In de sfeer van subsidievoorwaarden kan samenwerking, standaardisering en koppeling van applicaties worden bevorderd.

Kwaliteit

Kwaliteit moet op alle fronten aanwezig zijn om de ambitie waar te kunnen maken. Branche en beroepsgroep maken daarom serieus werk van kwaliteitszorg.

KVAN neemt verantwoordelijkheid voor de professionele kwaliteit van archivariissen en recordsmanagers. Zij ontwikkelt een beroepsregister waarin ‘een leven lang leren’ uitgangspunt is.

BRAIN staat voor de kwaliteit van instellingen en het werk dat daar wordt verricht. Het Handvest Dienstverlening is in dat opzicht een belangrijk instrument. De scores van de instellingen op de normen in het handvest worden tweejaarlijks gemeten in een klanttevredenheidsonderzoek. Uitbreiding van het kwaliteitshandvest naar beheer en behoud en *benchmarking* op basis van de periodieke metingen zijn stappen die BRAIN graag wil maken in de komende jaren.

Kwaliteitszorg in de instellingen zou kunnen uitmonden in een vorm van registratie en certificering, vergelijkbaar met de museumregistratie. Waar die door ocw stevig met middelen wordt ondersteund, is dat zeker op zijn plaats dat voor de archiefbranche, die grotendeels uit publieke instellingen bestaat en meer en zwaarderwegende belangen dient dan alleen het erfgoedbelang.

Deskundigheid

Vakspecifieke deskundigheid is een wezenlijk aspect van professionele kwaliteit. Opleiding en deskundigheidsbevordering is dan ook primair voor KVAN, maar zeker ook voor BRAIN, een wezenlijke randvoorwaarde om de ambitie van dit visiedocument te kunnen waarmaken. Zeker in het licht van de enorme dynamiek in het vak en het veld, is het noodzakelijk dat de professionals zich blijven ontwikkelen. Stilstand is in deze achteruitgang. Het bovengenoemde beroepsregister garandeert dat archivariissen en recordmanagers bij blijven.

Op het gebied van (initiële) opleidingen zijn er de afgelopen jaren veel veranderingen doorgevoerd. Het einde van de Archiefschool was pijnlijk, omdat de school zo bepalend is geweest voor de ontwikkeling van de professie.

Tegelijk markeert het een nieuw begin. Wij verwachten dat het archiefonderwijs, hoe ook georganiseerd, kan blijven rekenen op enige vorm van borging door de overheid. De verplichting die zij zichzelf heeft opgelegd om haar archieven in goede, geordende en toegankelijke staat te houden, vergt goed opgeleide professionals. Het voortbestaan van een vakopleiding op hoog niveau is daarom een *conditio sine qua non*.

Om de dynamiek in het vak de baas te blijven, is het nodig om groei, uitwisseling, bundeling en verspreiding van kennis en ervaring goed te organiseren. In de culturele ondersteuningsstructuur zoals de minister van ocw die de afgelopen jaren heeft ingericht, is sprake van een ontwikkel-functie als noodzakelijke component. De Raad voor Cultuur constateerde in het advies *Innoveren, participeren!* (maart 2007) dat die functie voor de archiefsector gericht moet zijn op onderzoek, vernieuwing en experiment. Tegelijk constateert de Raad dat die functie gedoemd is te verdwijnen na de opheffing van de Archiefschool, maar dat dat niet mag gebeuren. “Fundamenteel en toegepast onderzoek ten behoeve van de ontwikkeling van de professie en de sector, nu uitgevoerd door de stichting Archief-school, is een rijksverantwoordelijkheid die onverkort in stand dient te blijven”, schrijft de Raad. KVAN en BRAIN delen die opvatting. Een landelijk expertisecentrum zou onderdeel moeten uitmaken van de ondersteunings-structuur voor de archiefsector.

Wetgeving

Wet- en regelgeving moet ten dienste staan van de culturele, rechtsstatelijke en bedrijfsvoeringsbelangen die met archieven en archiefbeheer gemoeid zijn. Wat daar niet rechtstreeks aan ten goede komt, moet niet in de wet geregeld worden. De wet moet geen belemmering vormen voor de dynamiek in het veld. Anderzijds moet de wet de belangen die achter de ambities liggen ten volle borgen. Een betrouwbare overheid vergt betrouwbare overheidsinformatie. De constructieve samenwerkingsrelatie tussen de overheid en de private sector vergt transparantie en openheid van overheid naar burger. De kenniseconomie vergt goede zorgen voor waardevolle informatie. Onze culturele waarden en het besef van historie en identiteit vergen een goed samengestelde en zorgvuldig beheerde Archiefcollectie Nederland. Al die belangen moeten optimaal geschraagd en geborgd worden door de wet.

Een fundamentele herziening van de Archiefwet of zelfs een integratie van Archiefwet, WOB en andere regelgeving op het gebied van overheidsinformatievoorziening en openbaarheid zal op termijn onontkoombaar zijn. KVAN en BRAIN sluiten zich echter met een gezonde dosis realisme aan bij de opvatting die het Nationaal Archief verwoordt in het visiedocument *Morgen is vandaag verleden tijd*: “(...) het (lijkt) verstandiger te streven naar een modernisering in kleine stappen dan naar een *grand design*.”

De beide verenigingen zien de hierna beschreven stappen als wenselijk:

- > het verruimen van het begrip ‘overbrenging’. Dat is nodig omdat voor archieven die in louter digitale vorm bestaan fysieke overbrenging veelal achterwege kan blijven en volstaan kan worden met overdracht van verantwoordelijkheden.
- > het verkorten van de overbrengings- en daarmee ook de openbaarheids-termijn van overheidsarchieven, omwille van de controleerbaarheid en transparantie van de overheid als ook omwille van het langetermijnbehoud van waardevolle bestanden.
- > het uiteindelijk bij één minister beleggen van de bestuurlijke verantwoordelijkheid voor het beheer van overheidsarchieven in het hele *records continuum*.
- > het bevoegd verklaren van de beheerder van de archiefbewaarplaats om na het verstrijken van de overbrengingstermijn van een archiefbestand in te grijpen in het beheer en de beschikbaarstelling van dat bestand, ook al heeft de zorgdrager verzuimd tijdig over te brengen.
- > het expliciteren van de eisen die in een digitale setting gesteld moeten worden aan een archiefbewaarplaats in de zin der wet. Met andere woorden: het duidelijk maken waaraan een e-depot moet voldoen.
- > het creëren van een vangnet voor het behoud en de toegankelijkheid van bedreigde particuliere archieven en/of collecties die van waarde zijn voor de Archiefcollectie Nederland.

5. Wat wij vragen van de overheid

De archiefsector is uitgegroeid tot een zelfbewust en daadkrachtig werkveld dat eigenhandig veel tot stand brengt. Toch wenden wij ons tot de overheid om onze ambities en doelstellingen met beleid en middelen te ondersteunen. Onze sector is grotendeels een publieke sector en dient het publieke belang. Dat belang strekt zich uit tot ver voorbij het culturele domein: het betreft ook de rechtsstaat en het functioneren van de overheid.

Wat we op eigen kracht kunnen, doen we ook. Voor wat we niet alleen kunnen, vragen we steun van de mede-verantwoordelijken: OCW, BZK, IPO en VNG. Wij vragen hen om zich achter onze visie te scharen en samen met ons te werken aan het realiseren van de volgende doelstellingen:

- > de verbreding van het programma Informatie op Orde naar de decentrale overheden.
- > het afsluiten van een interbestuurlijk convenant dat het commitment vastlegt aan:
 - een grotendeels online toegankelijke Archiefcollectie Nederland in 2015;
 - voldoende e-depotcapaciteit voor de hele overheid in 2015;
 - certificering van archiefinstellingen, vergelijkbaar met de registratie van musea.
- > het vormgeven van de ontwikkelingsfunctie als onmisbare component van onze ondersteuningsstructuur.
- > een stapsgewijze modernisering van de Archiefwet.

tekst: Margreet Windhorst, Raamwerk advies en tekst, raamwerk.nu

ontwerp en typografie: Peterpaul Kloosterman, 2pk.nl

Branchevereniging Archiefinstellingen in Nederland (BRAIN), archiebrain.nl

Koninklijke Vereniging van Archivarissen in Nederland (KVAN), kvan.nl

© BRAIN en KVAN, juni 2009